

Patent: između virtualnosti izuma & stvarnosti inovacije

Prema danas općeprihvaćenoj definiciji, patentom se smatra pravno rješenje koje, na ograničeno vrijeme, štiti izumiteljevo pravo na vlastiti izum. U praksi, to je rješenje koje izumitelju osigurava (ili bi trebalo osigurati) ekskluzivno pravo uživanja u eventualnim blagodatima (obično ekonomske prirode) uporabe njegova izuma, s njegove strane ili od trećih osoba. Na toj općoj razini, pojam patenta prilično je jasan. Nema sumnje tko su objekt i subjekt patentnog prava, što dokazuje i dokument patenta. Objekt zaštite je izum; subjekt koji uživa u njegovim blagodatima, izumitelj. Međutim, iza te naizgled besprijekorne definicije, kakve su često općenite definicije, kriju se neka pitanja na kojima se vrijedi zadržati.

Istinu govoreći, nije riječ o novim pitanjima. Oduvijek, otkada je izdan prvi takav dokument - 1474. u Veneciji, na temelju vrlo proturječne atribucije - izražavane su nedoumice o patentu, kojeg su u početku, i to ne slučajno, nazivali povlasticom. Oduvijek se postavljalo pitanje je li opravdano (ili nije), je li korisno (ili nije), koristiti se takvim pravno-administrativnim meha-

nizmom. U vrijeme industrijske revolucije, osobito između 1750. i 1850., vodila se žestoka rasprava, koju je temeljito dokumentirao povjesničar H. I. Dutton¹, o poticajnom (ili nepoticajnom) utjecaju koji je zaštita pronalazaštva mogla izvršiti na napredak tehnike. U tom kontekstu, neki su iskazivali snažnu sumnju u logičku čvrstoću idejnih postavki koje su u osnovi patenta. Upozoravalo se, na primjer, na poteškoće pri utvrđivanju točnih granica nekog određenog izuma i ukazivalo se na nestalnu prirodu izumiteljeva lika.

Još i danas, unatoč razini sofisticiranosti i artikuliranosti zakona koji uređuju patentno pravo, koju smo postigli u ovom stoljeću, ostaju neke stare nedoumice. Njima se danas pridružuju i druge, osobito prilikom tumačenja zakona, što često zbunjuje čak i najstručnije pravnike na tom području. Mislimo na nedoumice koje se javljaju kada djela uma koja valja zaštititi dolaze s područja mikrobiologije, bioinženjerstva i informatike. U takvim slučajevima, pozornija analiza pokazuje da su mnoge nove nedoumice na vrlo fin način povezane sa starima.

U najskrovitijim dijelovima današnjih pitanja, nalazimo neka od starih pitanja koja su ostala bez odgovora. Unatoč nedoumicama, starim ili novima, ona se ne mogu preispitati, a da se ne zapitamo zašto i kako je patent, u određenom povijesnom trenutku (a ne prije), postao potrebnim. Nema sumnje da je zamisao o zaštiti izuma moderna zamisao. Čini se da sve upućuje na to da je pojava patenta, kao pravne zaštite izumiteljske djelatnosti pojedinaca, blisko povezana s dinamikom industrijske revolucije, s pojavom i rastom kapitalizma. Bez tog mehanizma vjerojatno bi napredak tehnike i kapitalistička akumulacija tekli mnogo sporije. Zaštita izuma sigurno je bila nešto vrlo inovativno. Nakon stoljeća gotovo potpune anonimnosti, izumitelj se, bez prostodušne (i sumnjive) skromnosti jednoga Montaignea, usuđuje izgovoriti tada neuobičajenu riječ ja. I ne samo to: on se predstavlja kao ono ja koje želi dati vrijednost svojim pravima, osobito vlastitom pravu očinstva nad onim što je izumio. Novost nije u tome da je to pravo traženo, nego da je ono i dodijeljeno.²

Patent je dio cjelokupne slike nastanka modernog građanskog individualizma. Patent ne samo da ozakonjuje činjenicu da je izum roba, nego u praksi priznaje tržište izuma te također ozakonjuje ulogu izumitelja-vlasnika. Međutim, ukoliko ističe ulogu pojedinca kao čimbenika promjene na polju tehničkog znanja, patent pobija princip koji su ljubomorno čuvali srednjovjekovni cehovi, prema kojemu se na svaki pokušaj nekog njihova člana da pojedinačno djeluje kao sredstvo promjena, to jest da djeluje sam za se-

be, izvan znanja koje su cehovi uzakonili, gleda kao na teški prijestup. Neku vrstu hereze koja se, obično, strogo kažnjavala.³

Takvo tumačenje, iako nam pomaže da povijesno smjestimo nastanak patenta, polazi od toga da ne postoje sumnje u prirodu fenomena izuma i u ulogu izumitelja. Nasuprot tome, vidjeli smo da je u prošlosti bilo sumnji, a danas ih ima još i više. Taj je problem pun svakovrsnih implikacija i u potpunosti zahvaća interese najraznolikijih disciplina u kojima djeluju povjesničari i filozofi znanosti i tehnike, ali također, i ne u manjoj mjeri, povjesničari ekonomije i ekonomisti *tout court*. Ne smijemo izostaviti ni pravnike, ni filozofe prava.

Što je to izum? Je li moguće, da tako kažemo, izum koji nastaje partenogenezom, bez podrijetla, bez bliskih i daljih predaka? Koji je odnos između novosti i kontinuiteta u pronalazačkim procesima? Prethodi li tehnički pronalazak znanstvenom otkriću ili mu slijedi, dolazi li tehnički napredak nakon znanstvenog napretka, ili je obratno? Zašto neki izumi pobjeđuju, odnosno zašto se mogu rabiti na razini procesa ili proizvoda u svijetu proizvodnje, dok su drugi, teoretski iste ili slične vrijednosti, odbačeni u prašnim skladištima patentnih ureda? Koja je uzročna veza između ekonomskog razvitka i tehničkog napretka?

Poznat je eksponencijalni porast svijeta patenata u 20. stoljeću, ali pred izazovom novih avantgardnih tehnologija - čija su obilježja sve manji razmak između jedne inovacije i sljedeće koja će je učiniti zastarjelom, sve veća međusobna ovis-

nost između čistog i primijenjenog istraživanja, sve veća uloga velikih istraživačkih timova i, nasuprot tome, sve skromnija uloga pojedinačnih istraživača ili izumitelja, u situaciji koja se toliko promijenila - koja je budućnost patenta, ako ona uopće postoji?

Znanstvenicima koji se bave spomenutim disciplinama, svakom s njegova stajališta, vrlo su bliski problemi imanentni takvim pitanjima. Iako nisu uspjeli dati konačan odgovor na njih, barem su pridonijeli utvrđivanju određenih čvrstih točaka koje mogu služiti kao polazišta za daljnja istraživanja. Što nije malo.

Povjesničari ekonomije, znanosti i tehnike danas su, uz poneki izuzetak, složni u tome da pronalazačku djelatnost smatraju kontinuiranim procesom, a iznenadne i goleme skokove naprijed ubrzanjem ritma tog procesa. Iskreno govoreći, manja sloga vlada kada je riječ o uzrocima te pojave. No mnogi su skloni misliti da je to rezultat utjecaja mnogostrukosti drugih procesa koji se, u određenom povijesnom trenutku - možda i slučajno - podudaraju, pospješujući tako ubrzanje pronalazaštva.

Takva se djelatnost ne manifestira u obliku pojedinačnih izuma, nego kao skup izuma koji su međusobno blisko povezani i djeluju jedan na drugoga, a poznati su kao grozdovi izuma. Povjesničar tehnike M. Dumas smatrao je da izume valja proučavati vertikalno, ili u odnosu prema svojim prethodnicima, kao i horizontalno, odnosno u odnosu prema svojim istodobnicima. To je osobito važno u trenucima ubrzanja.⁴

Nitko kao Th. A. Edison nije se bolje znao oko-

ristiti grozdom izuma. Od njegova 1093 patenta registrirana u United States Patent Officeu, većina njih sastavljena je od vertikalnih i horizontalnih veza s vlastitim i tuđim izumima.⁵ Edison je prvi shvatio da njegovi tehnički izumi ovise o mogućnosti distributivnog sustava teritorijalnih dimenzija. Zbog svojeg mladenačkog iskustva na poslu operatera na telegrafu ili telekomunikacijskom sustavu brzo spoznaje da usavršavanje električne žarulje može imati uspjeha, ili široku primjenu, samo razvitkom sustava elektrifikacije.

Kao što pokazuje Th. P. Hughes⁶, preuzimajući upravo ulogu poduzetnika, Edison postaje jedan od glavnih, ako ne i glavni, pokretač elektrifikacije svoje zemlje. On nije samo izumitelj artefakata, nego i system builder, graditelj sustava. Ili još bolje: izumitelj sustava.

Druga važna stvar koju osobito dugujemo ekonomistima, jest razlikovanje izuma i inovacije. Taj je problem prvi razradio J. A. Schumpeter.⁷ Po tom velikom austrijskom ekonomistu, svi izumi ne vode nužno ka inovacijama, nego samo oni malobrojni koji uspiju preživjeti, koji - darvinistički rečeno - pokažu da su najprikladniji da postanu inovacijom.

Tu je ideju preuzeo L. Georghiou, koji ju je dopunio razjašnjenjem modusa operandi inovacije i odnosa izum - inovacija. Izum otvara vrata kroz koja se može nazrijeti moguću tehnološki put.⁸ Međutim taj put nije lagodan, a njegov pozitivan ishod sve je prije nego predvidljiv.

U stvarnosti, taj put je pun zamki. Georghiou ga naziva tehnološkim prolazom, dugačkim prola-

zom koji izum mora proći i u kojemu je podvrgnut teškim kušnjama: to je križni put izuma. Mora se odmjeriti s izazovima drugih izuma koji se nalaze u istom prolazu, s prijetnjama koje proizlaze iz (često nemilosrdne) konkurencije među tvrtkama, s naglim promjenama proizvodnih i distributivnih strategija velikih industrijskih korporacija, s nepredvidljivošću tržišta i, ne manje važno, s poteškoćama koje odavno postoje i zamršenim postupkom dobivanja patenta. (Vraćajući se na Edisona, možemo reći da je, svojim sustavnim pristupom, znao, da tako kažemo, tehnološki prolaz usmjeriti prema sebi i na taj je način bez poteškoća uspio svladati osjetljiv prijelaz s izuma na inovaciju).

Očigledno je da se u pozadini te teoretske sheme koju smo bili prisiljeni pojednostaviti možda i više nego što je bilo potrebno, krije vrlo slojevit problem koji je, polazeći od Smitha, Ricarda i Marxa pa sve do današnjeg dana, bio u središtu rasprava ekonomista.⁹ Naravno, odnos izum - inovacija, o kojem smo upravo govorili, imao je (i dalje ima) važnu ulogu. Ipak, predmet osporavanja među ekonomistima otišao je još dalje. To se dogodilo zbog jednostavnog razloga što analiza odnosa izum - inovacija fatalno vodi, kao što je uspješno objasnio J. Schmookler,¹⁰ do toga da se mora izabrati neko polje u odnosu prema nizu drugih, ništa lakših pitanja. U odnosu prema, na primjer, pitanju odnosa između tehničkog napretka i ekonomskog rasta, između tehničkog napretka i akumulacije kapitala, između tehničkog napretka i investicijske politike, između tehničkog napretka i ekonomskih ciklusa.

Ostavimo po strani već poznate stavove Schumpetera s tim u vezi i podsjetimo se onih A. C. Pigoua¹¹ koji je 1920., u svojoj pionirskoj knjizi *Economics of Welfare*, istraživao sve te odnose kroz prizmu u kojoj temu izuma - on više voli govoriti o inventions and improvements - uvijek uključuje u utilitaristički kontekst rasprave o društvenoj dobrobiti. Godine 1932., J. R. Hicks,¹² svojim pokušajem klasificiranja izuma, otvara novu fazu u raspravama na tu temu. U njoj sudjeluju vrsni ekonomisti poput R. F. Harroda, J. V. Robinsona, M. Kaldora, J. E. Meadea i P. A. Samuelsona.

Elementi koji su se pojavili u toj raspravi te ostali istog (ili sličnog) sadržaja koji su slijedili, nama su ovdje osobito zanimljivi. Ne treba čuditi da nam ti poticaji dolaze s područja ekonomskih znanosti. Patent, kao vektor koji je pravni nositelj izuma, u velikoj mjeri uvjetuje tehnički napredak, čak i razvitak kapitalističke ekonomije. U kapitalističkoj ekonomiji, patent je prvi nužni korak (iako ne i dovoljan) za ekonomsko iskorištavanje nekog izuma, ili prvi uvjet za njegovo eventualno industrijsko i komercijalno iskorištavanje.

Nije bilo tako u pretkapitalističkim društvima, u kojima, kao što je poznato, nije postojala takva pravna procedura. Tisućljećima su izumi, čak i oni revolucionarni - sjetimo se samo kotača, hama za konjsku vuču, mlina na vodu - imali snažan utjecaj na proizvodne odnose čovjeka s okolinom, no to se dogodilo zaslugom nekih ljudi koji su gotovo uvijek ostajali nepoznati te stoga lišeni bilo kakve pravne zaštite.¹³ Konačno, pa-

tent kao pravni znak zaštite izuma, također je izum kapitalizma - i što je paradoksalno - još nepatentiran.

Ipak, težina pravnih i ekonomskih implikacija patenta dovela je do pogrešnog uvjerenja da su teoretski i praktični problemi koje je pokrenuo patent u isključivoj nadležnosti pravnika i ekonomista. Osobito pravnika. Očito je da se, ako je predmet patenta izum, ne može ignorirati važnost koju je imalo razilaženje u mišljenjima između filozofa znanosti i tehnike o epistemološkim pretpostavkama pojma izuma. Mora biti jasno da nije riječ o aspektu koji je bitan samo na teoretskom planu - kojeg, kako bi netko mogao reći, valja ostaviti filozofima, nego i o praktičnim posljedicama za samu pravnu argumentaciju¹⁴ po pitanju patenta.

Kad su predmeti koje treba patentirati bili pretežno mehanički, nije bilo bitno je li pojam izuma bio ponešto približan. Kada međutim, kao što se događa posljednjeg desetljeća, predmeti koje treba patentirati sve češće pripadaju granničnim područjima, dalekim od tradicionalnih mehaničkih konstrukcija, stvari postaju jako zamršenima. Patentno pravo zapada u poteškoće. Danas se uviđaju sve neprimjerenosti konceptualnog aparata koji je do tada omogućavao definiranje izuma i utvrđivanje uvjeta potrebnih za stjecanje patenata. Čini se da veliko zakonodavno ustrojstvo stvoreno od 18. stoljeća nadalje, putem neprestanih promjena i prilagodbi, danas više ne može izdržati destabilizirajući udar nekih novih vrsta izuma. Najbolji primjer za to dolazi s područja mikrobioloških i biote-

hnoloških izuma.

R. S. Crespi,¹⁵ poznati izučavatelj problema vezanih za patente u biološkim znanostima, istraživao je, od zemlje do zemlje, proturječne odgovore koje daju zakoni što reguliraju patentiranje na tom području. U pregledu koji daje Crespi jedno je jasno: glavna poteškoća kod patentnih prava koja se tiču izuma na području mikrobiologije i biotehnologije, sviđalo se to pravnicima ili ne, epistemološke je prirode. Mislimo na problem koji je već prisutan u onoj Leibnizovoj ars inveniendi koja je, zajedno s ars judicandi, morala biti dijelom njegova ambicioznog projekta jednog univerzalnog jezika ili značajke. Za Leibniza, ars inveniendi bila je umijeće otkrivanja. Dakle izum i otkriće bili su za njega isto.¹⁶ S industrijskom revolucijom pojavit će se težnja za razdvajanjem tih dvaju pojmova.

U tom smislu zanimljiva su terminološka objašnjenja Ch. S. Peircea u tekstu iz 1893. koji, zbog njegove važnosti, želimo citirati u većem obimu: *“Porast informacije, u modernom se jeziku općenito naziva otkrićem (discovery). Stara riječ izum (invention) bila je bolja jer je ograničavala otkriće na pronalazaženje novih stvari - poput otkrića Amerike - dok se pronalazak neke nove značajke definirao kao otkriće (detection). Oldenburg, tajnik Royal Society, pisao je 1672. da je disperzija svjetla ‘najjedinstvenija pojava, ako ne i najznačajnije otkriće (detection) koje stvara priroda’. Šteta je što su se izgubile te fine razlike. Danas moramo govoriti o otkriću nekog događaja ili neke pojave (discovery of an occurrence or instance) i o otkriću nekog vlasništva (discovery of a property).”*¹⁷

Na taj je način Peirce, barem na terminološkom planu, nastojao voditi brigu o novim prilikama koje su nastajale u empirijskim znanostima njegova vremena, prilikama koje se više nisu mogle opisati tradicionalnim kategorijama izuma i otkrića. U svome pokušaju Peirce se pokazao vidovitim. Nema sumnje da se današnje metodološke muke na području patenata, pred izazovom izuma u mikrobiologiji i biotehnologiji, u velikoj mjeri mogu zahvaliti poteškoćama pri utvrđivanju točnih granica između izuma (kojeg se u principu može patentirati) i otkrića (kojeg ne bi trebalo patentirati).

Valja međutim reći da ta situacija, kakvu je opisao Crespi,¹⁸ od zemlje do zemlje pokazuje različite nijanse. Razlog tome je u činjenici da uvjet da nešto bude novo - neophodan da bi se dodijelio patent - u različitim pravnim sustavima nema isto značenje. U Velikoj Britaniji, na primjer, uvjet da nešto bude novo snažno određuje striktna primjena zahtjeva za "dovoljnim opisom" (sufficiency of description), "mogućnošću reproduciranja" (reproducibility), "načinom proizvodnje" (manner of manufacture) i "mogućnošću prodaje" (vendible product). Zbog toga, a i zbog drugih razloga, u toj zemlji postoji vrlo proturječna situacija kada je riječ o izumima na polju mikrobiologije i biotehnologije, polju na kojemu se takvi zahtjevi teško zadovoljavaju.

U kontinentalnom dijelu Europe (osobito u Njemačkoj) ističe se tehnički karakter izuma, što često izaziva proturječnosti oko mogućnosti (ili nemogućnosti) patentiranja izuma koji dolaze iz poljoprivrede. U Sjedinjenim Državama pred-

met osporavanja je patentiranje na području umjetne selekcije prirodnih proizvoda (životinjskih i biljnih), no o specifičnom problemu mikroorganizama, unatoč žestokim raspravama, gotovo uvijek predvlada, kao u Velikoj Britaniji, pragmatični kriterij te, stoga, nema uvijek dosljednosti. U Japanu, kao i u zemljama europskog kontinenta, uvjet je da izum ima isključivo tehnički karakter te se, k tome, kao i u Velikoj Britaniji, traže dovoljna jamstva za primjenjivost u industriji.

Tom zakonskom ustrojstvu koje je, kao što vidimo, vrlo raznoliko, valja dodati činjenicu da su uvjeti za dobivanje patenta u mikrobiologiji i biotehnologiji također različiti. Najčešće uvjete možemo podijeliti na pet tipova:

1. za proces proizvodnje novog mikroorganizma;
2. za novi mikroorganizam kao produkt određenog procesa;
3. za novi mikroorganizam, dobiven na bilo kakav način;
4. za procese uzgoja mikroorganizama;
5. za produkte dobivene procesima koje smo prije spomenuli. Svaki od tih tipova uvjeta na drukčiji način utječe na postupak vrednovanja novoga, ali i na one, već spomenute, zahtjeve za opisom, mogućnošću reproduciranja, proizvodnje i prodaje. Govoriti, dakle, o krizi patentiranja na tom području posve je opravdano.

No to se događa i na drugom avangardnom području. Mislimo na nemogućnost da se prikladno odgovori na zahtjeve koji dolaze s područja poput informatike. Nije li čudno da su se software programi morali maskirati u književna dje-

la kako bi pronašli, doduše nesiguran, zaklon u autorskim pravima prema Bernskoj konvenciji? Ipak problem koji se odnosi na metode kojima se novost - pa čak i pravo na zaštitu - može priznati, ne javlja se prvi put kod tih novih vrsta izuma.¹⁹ To je prastari problem. Nove vrste izuma čine ga samo još uočljivijim. U čemu se sastoji utvrđivanje nečeg kao novog; koji nas kriteriji navode na tvrdnju da neki novi izum nije takav ukoliko već postoji isti takav koji je patentiran?

Pogledamo li dobro, utvrđivanje činjenice da je nešto novo pretpostavlja da već imamo na raspolaganju ustrojenu klasu sličnih izuma s kojom se uspoređuje novi (stvarni ili pretpostavljeni) izum. Ako netko, dajemo vrlo jednostavan primjer, želi patentirati novo nalivpero, novost (ili njezin izostanak) njegova prijedloga očigledno se neće utvrđivati uspoređivanjem sa svim izumima nego s određenom klasom, upravo onom kojoj pripadaju nalivpera.

Suvišno je podsjetiti da su klase patenata u pravilu složene, odnosno da ih sačinjavaju pojedinci koji zacijelo imaju nešto zajedničko, inače ne bi tvorili klasu, ali imaju i nešto po čemu se razlikuju. Zadržimo se na našem primjeru: postoje različiti patenti naliv-pera. Tako se objašnjava zašto je uspoređivanje da bi se dokazala novost (obvezan korak, ponovit ćemo, za dodjeljivanje patenta) gotovo uvijek mnogostruko, rijetko jednostruko. Obično se novi izum treba odmjeriti ne samo s jednim, nego s većim brojem patentiranih izuma.

Osim toga često se događa da u zahtjevu za pa-

tentiranjem postoje elementi koji potječu, ponekad vrlo explicitno, od najrazličitijih prethodnih izuma, no koji, kombinirani i korišteni u strukturalnom i/ili funkcionalnom odnosu kojeg prije nije bilo, mogu djelomočno promijeniti svoje izvorne značajke i pridonijeti stvaranju nečeg novog na cjelokupnoj razini. Ali to nije sve. Ponekad ima zahtjeva za patentiranjem koji, osim što se služe elementima prethodnih izuma iz svoje klase, također koriste elemente sadržane u prethodnim izumima, koji pripadaju drugim klasama koje nimalo nisu bliske njihovoj.

Iz toga jasno proizlazi da je središnji problem patentiranja danas, više nego ikada prije, važan za epistemološke nejasnoće koje su u temelju svake klasifikacije. Nejasnoće koje, u slučaju koji smo ovdje spomenuli, zbog osobite prirode svojih predmeta - izuma - mogu dovesti do krivih prosudbi u procjenjivanju novosti te, prema tome, u dodjeljivanju patenata. U posljednja dva stoljeća, zakonodavstvo koje se tiče patentiranja imalo je relativno linearan razvitak. Njegov proces razvoja i širenja u industrijski razvijenijim zemljama bio je znatan, ali istini za volju, on se dogodio bez osnovnih objašnjenja o logičkoj čvrstoći kategorija upotrebljenih za klasifikaciju izuma.

Godine 1777., Johann Beckmann²⁰ koji nije slučajno bio učenikom Carla von Linnéa, tvorca hijerarhijskog sustava klasifikacije životinja i biljaka, prvi je spoznao da svijet proizvoda tehnologije mora biti predmetom klasifikacije koja na neki način omogućuje njegovu institucionalnu kontrolu. Drugim riječima, u toj taksonomiji

proizvoda, već je bila jezgra taksonomije izuma. Mi međutim znamo da predmet taksonomije, svih taksonomija nije, kao što smo malo prije pokazali, lišen nejasnoća. C. G. Hempel i P. Oppenheim, 1935. pokrenuli su raspravu, koja do danas traje u filozofiji znanosti, o logičkoj funkciji koncepta tipa i klase, funkciji koju su oni smatrali izuzetno neodređenom.²¹

Proučavajući, na drugom mjestu, probleme koje su iznijela ta dvojica znanstvenika, pisali smo: *“Vrlo često se tipovi i klase formiraju pomoću analognih i čisto kvantitativnih veza između različitih varijabli. No taj postupak ne uklanja poteškoću koja nastaje uslijed mijenjanja intenziteta u odnosima između pojedinačnih elemenata koji pripadaju istom tipu ili klasi. Događa se da u nekim fazama nastaju novi tipovi i nove klase nestalne prirode. Oni obezvrijeđuju klasifikaciju, osobito mogućnost njezine primjene. Riječ je o pseudotipovima i pseudoklasama, poznatima također kao neutralne ili prazne klase ili tipovi”*.²²

S tim konceptualnim nejasnoćama, patentiranje je moglo živjeti sve do danas, a da nije doživjelo bitniju štetu. Valja, međutim, priznati da se u posljednje vrijeme stvari mijenjaju. Spomenute nejasnoće danas ozbiljno prijete čvrstoći (i učinkovitosti) njegova normativnog i zaštitničkog djelovanja. Za očekivati je da će zakoni koji danas reguliraju patentno pravo, na međunarodnoj razini, morati biti drastično revidirani. To zacijelo neće biti lak zadatak. Ali on je neizbježan ako se želi držati korak s ubrzanim ritmom kojeg je, od prije nekoliko desetljeća, prodorni razvitak znanosti i tehnologije nametnuo proce-

su ekonomske metabolizacije izuma i obratno. Ovaj put zadatak se neće moći povjeriti samo pravnicima. Važan će biti i doprinos ekonomista, znanstvenika, tehnologa, filozofa znanosti i tehnike.

U dosadašnjem razmatranju namjerno smo ostavili po strani lik izumitelja u modernom svijetu. Točnije bi bilo govoriti u množini, jer u stvarnosti postoje mnogi likovi izumitelja. Postoje, na primjer, veliki izumitelji, ličnosti koje simboliziraju epske momente povijesti pronalazaštva. Njihova se imena s pravom veličaju u svim povijestima tehnike: Watt, Maudslay, Jacquard, Nashmyth, Morse, Ravizza, Siemens, Bell, Edison, Diesel, Marconi i mnogi drugi. Danas se veliki izumitelji drukčije predstavljaju: ljudi poput Bardeena, Shokleya i Brattaina zaslužnih, malo je reći, za izum tranzistora, ili poput Kocka koji je pridonijeo njegovu usavršavanju, nisu usamljeni pojedinci. Njihova revolucionarna dostignuća temelje se također na znatnom skupu istraživanja koja su im prethodila.²³ No u 19. stoljeću, a osobito u ovome, nailazimo na vrlo raširen lik izumitelja bricoleura, izumitelja koji razmišlja i radi sam, s malo sredstava i u domaćim uvjetima, koji je manje-više anonim i koji se nikada (ili samo sporadično) ne spominje u povijestima tehnike. Nameće se pitanje: zašto u prošlom stoljeću počinje prekomjerno množenje te vrste izumitelja, neka vrsta demografske eksplozije osoba koje obično nemaju tehničkog znanja, koji se grozničavo trude da dođu do božanstvenog otkrića, do apsolutne originalnosti u smišljanju tehničkih predmeta? Ka-

ko objasniti toliki broj onih koji, u tom razdoblju, sudjeluju u divljoj utrci za izumima, osobito takvima za koja su se nadali da će ih i patentirati?

Pokretač može biti samo neka više nego hipotetička ekonomska nagrada putem patenta. Moguće je da usred provalije industrijske revolucije i naspram navale još uvijek grubog i nesmiljenog kapitalizma, pribjegavanje izumu i patentu mnogi doživljavaju kao, gotovo uvijek iluzoran, pokušaj kreativnog (čak institucionalnog) redefiniranja vlastitog, potisnutog identiteta. U tom sveopćem priključenju izumiteljskoj djelatnosti postojala je implicitna kritika zahtjeva uske grupe profesionalnih izumitelja - velikih i malih - za monopoliziranjem te djelatnosti, ali i implicitna kritika sitnog pragmatizma koji je karakterizirao novi društveno-ekonomski poredak. To je razlog zašto se u umjetničkim avangardama 20. stoljeća gledalo na vikend izumitelje - carinike Rousseau pronalazaštva - kao na pret hodnike nekonformističkog shvaćanja kreativnosti. Nadrealisti, da spomenemo samo jedan primjer, osobito su voljeli one koji su pronalazili predmete u očiglednoj suprotnosti ne samo s tehničkim i znanstvenim znanjima, nego upravo s najelementarnijim zdravim razumom. Poznata je nadrealistička obrana do posljednje kapi krvi tih upornih, čistih istraživača slijepih ulica koji su tražili (a neki još uvijek traže) rješenje za *perpetuum mobile*.²⁴ Obrana i onih pronalazača svih onih predmeta koji se pojavljuju u katalogima čudnih izuma. Patent, na primjer kišobrana - gromobrana za osobnu uporabu, hibrid Benjamina

Franklina i Robinsona Crusoea, nadrealisti su mogli doživjeti kao predmet u savršenom skladu s njihovom poetikom svakodnevnih čudesa. U tome ne nedostaje niti jezovit sastojak crnog humora: da je netko tražio zaštitu od gromova pod takvim artefaktom i da ga je uistinu udario grom, vjerojatnost da osoba puna povjerenja u takvu zaštitu ostane nepovrijeđena, bila bi praktički jednaka ništici.

Usprkos tome, patentomanija nije bila zlo koje je pogodilo samo više-manje neopremljene diletante, shrvane snovima, najčešće zabludama, o izumima koje mogu patentirati. Čar patenta zahvatio je i ljude sasvim druge vrste. Proučavajući povijest pisacćeg stroja,²⁵ povijest skromnih (ili važnih) doprinosa koji su, korak po korak, putem beskrajnih pokusa i pogrešaka, uobličili njegovu konačnu strukturu i izgled, nalazimo ime izumitelja koji, 1844. godine, jednom francuskom ministru podnosi zahtjev za patentiranje izuma jedne "*nouvelle machine à imprimer au moyen de rangées alphabétiques mobiles, nommée Stéréographe*".

Ime tog izumitelja je Gérard Labrunie de Nerval, poznatog kao pjesnika Gérarda de Nerval.²⁶ Ovdje toliko ne iznenađuje činjenica da je pisac izumitelj, i Mark Twain je to bio.²⁷ Međutim, za razliku od potonjega koji je strastveno njegovao hobi pronalazaštva, kod Nerval je patent Stéréographe posve usamljen slučaj. Nije poznato da je prije ili poslije tog patenta, imao ikakav tehnički ili paratehnički interes.

Naravno, on je u više slučajeva izrazio svoje oduševljenje s *l'imprimerie* i s piscima koji su,

poput Restifa de la Bretonnea, izrađivali tiskarsku kompoziciju svojih djela, te je napravio romansiranu verziju spornog pitanja o izumitelju tiska pokretnim slovima (Laurens Coster ili Johann Gutenberg?). No uvijek se radilo o čisto književnom interesu. Valja spomenuti i drugi aspekt: Nerval je imao teoriju o nemogućnosti postojanja izuma (*“Personne n’a jamais inventé rien; on a retrouvé”*, govorio je²⁸ anticipirajući glasovitu izreku koju pripisuju Picassou) i opravdavao je plagijat, kojim se i sam koristio predstavljajući prijevode njemačkih autora kao svoja djela.

Nije jasno zašto taj genijalni počte maudit, jedan od najoriginalnijih likova francuske književnosti 19. stoljeća, kojeg su nadrealisti veličali kao jednog od svojih prethodnika, zatvaran nekoliko puta u psihijatrijske klinike, pronađen obješen u jednoj pariškoj ulici u dobi od 47 godina, sve u svemu osoba koja, kao što vidimo, nema ništa zajedničko sa stereotipnom slikom izumitelja bricoleura, podliježe napasti da zatraži zaštitu patenta za jedan (i jedini) svoj izum.

Teško je, ako ne i nemoguće, shvatiti razloge takvog ponašanja, ali nešto je, čini se, očigledno: ono pokazuje raširenost i sveprisutnost patentomanije u tom povijesnom razdoblju. Patent kao kolektivna opsesija, opsesija koja nije štedjela ni ljude koji su naizgled bili najotporniji na njegov utjecaj.

Sve veća strogost zakona koji reguliraju patentno pravo utjecala je na to da je virus patentomanije izgubio svoju virulenciju iz prošlosti. Ali razloge također valja tražiti u brzom ritmu današnje ponude izuma, u visokoj stopi njihova

zastarijevanja. Sve češće neki, tek patentirani izum, obmah postaje neupotrebljiv, ili samo djelomično upotrebljiv, zbog nekog drugog koji više obećava i koji ga u praksi zamjenjuje, i tako dalje. Ukratko: patentofagija osujećuje patentomaniju.

Ovdje se naposljetku moramo zapitati: je li pravedno zanemarivati taj potencijal masovne kreativnosti koji je, naravno, na iskrivljen i karikaturalan način, izražavala patentomanija? Sve nas navodi na to da će se, u budućnosti, morati pronaći način da se, na novim temeljima, ponovno uspostavi takva kreativnost. Dovoljno se sjetiti skorašnjeg diskursa o totalnoj kvaliteti²⁹ u kojemu se iznosi teza o uključenosti svih sudionika proizvodnog procesa u aktivnu kontrolu kvalitete. Što u praksi ne znači ništa drugo nego želju za mobilizacijom, na širokom planu, izumiteljskih rezervi koje svi posjedujemo. U takvom kontekstu može se pretpostaviti da taj izumiteljski val neće nužno proći već blatnjavom i loše prohodnom ulicom današnjeg patentiranja.

1 H. I. Dutton (1984.)

2 B. Gille (1978.), D. S. Landes (1969.), F. R. von Pfetsch (1978.), N. Rosenberg (1982.).

3 T. K. Derry i T. I. Williams (1960., str. 702.). Autori podsjećaju na to da su mnogi cehovi progonili “preingeniozne” (overingenious) čije se djelovanje smatralo nekom vrstom nelegalne konkurencije.

4 M. Dumas (1963.).

5 R. V. Jenkins et al. (1989.).

6 Th. P. Hughes (1979.).

7 J. A. Schumpeter (1912., 1939., i 1942.).

- 8 L. Georghiou et al. (1986.). Usp. T. Maldonado (1987., str. 109.-127.). O ideji izuma shvaćenog samo kao da je riječ o vratima koja se otvaraju, ali ne i nećem većem od toga, vidi L. White (1962., str. 28). "Malo pomalo", piše White, "naše shvaćanje povijesti tehnologije napreduje, postaje jasno da neko novo rješenje samo otvara vrata i nikoga ne prisiljava da uđe". U pristupu Georghioua et al. očigledan je pokušaj tumačenja dinamike izuma terminima preživljavanje najpogodnijeg. O toj su mogućnosti raspravljali M. Campbell i A. Whelan (1985.) i P. Grassmann (1985.). Tehnološki darvinizam još je u 19. stoljeću sarkastično kritizirao S. Butler. U vezi s tim vidi njegov tekst Darwin among the Machines (1863.), u A. O. Lewis (1963.) i istog Butlera (1959.), poglavlje The Book of the Machine.
- 9 N. Rosenberg, op.cit.
- 10 J. Schmookler (1966.).
- 11 A. C. Pigou (1920.).
- 12 J. R. Hicks (1932.).
- 13 Ne smijemo zaboraviti ni još jedan, vrlo zanimljiv slučaj za našu temu. Mislimo na one izumitelje, često obrtnike, čijim izumima (ili kreacijama) nije trebao patent da bi se zaštitili od mogućih imitatora. Oni su bili, da tako kažemo, samozaštićeni, jer je njihova kvaliteta praktički onemogućavala imitaciju. Dobar primjer za to su violine i violončela velikog majstora gudačkih instrumenata Antonija Stradivarija.
- 14 O pravnoj argumentaciji u svjetlu današnje filozofske misli vidi R. Alexyja (1989.).
- 15 R. S. Crespi (1985.). Usp. E. Antébi i D. Fishlock (1986.).
- 16 G. W. Leibniz (1966.).
- 17 Ch. S. Peirce (196., str. 261.).
- 18 R. S. Crespi, op. cit.
- 19 Usp. R. Boirel (1961.).
- 20 J. Beckmann (1777.).
- 21 C. G. Hempel i P. Oppenheim (1936., od str. 41.).
- 22 Usp. Dizajner kao osoba koja rješava probleme (1961.), u T. Maldonado (1974., str. 124.).
- 23 W. E. Kock (1978.).
- 24 L. Aragon (1927.).
- 25 E. Martin (1949.).
- 26 G. de Nerval (1989., str. 1415. i 2016.). Usp. J. Richter (1964.).
- 27 J. F. Kasson (1977., str. 203.).
- 28 G. de Nerval (1986., str. 378.-383.).
- 29 Usp. Industrijski dizajn i diskurs o kvaliteti, u T. Maldonado (1991., str. 93.-100.).
- poglavlje iz knjige T. Maldonado, Reale e virtuale, Milano, Feltrinelli, 1993., str. 85-100